

Friedrich Nietzsche: reflexe vlivu masových médií na společnost

Abstract

Thoughts and writings of Friedrich Nietzsche are often framed to the ethics, metaphysics and general critical philosophy. Although this framing includes reflections of the politics, society and media, Nietzsche's thinking about influence of (mass) media on society is so little cited that it is practically opted out from this frame. The goal of this text is to somewhat disrupt this framing and introduce Nietzsche as one of the few thinkers in his time who had been thinking about impact which the mass media had on society and individual. To fulfil this goal we will assemble as many Nietzsche's mentions about the mass media (in this case about the press) and corresponding technology as we can and, together with secondary literature, we will try to show Nietzsche's theory of the media and technological impact on society. Based on this theory, we will try to figure out if Nietzsche had the specific media philosophy on his mind. Also we will see that Nietzsche is very critical toward the mass media and its effect on thinking and potentially exploitable power which could be utilised in legitimizing of totalitarianism.

Klíčová slova:

Nietzsche, filozofie médií, totalitarismus, média, moderní masová společnost.

Key words:

Nietzsche, media philosophy, totalitarianism, media, modern mass society.

Úvod

Masová média jsou jako jeden z velmi významných fenoménů moderní doby předmětem častých a záběrem velmi širokých debat a výzkumů. Můžeme se tak samozřejmě setkat s empirickými i čistě teoretickými pracemi, které řeší různorodá témata – od konceptualizace znaků, průběhu a charakteru komunikace po obecný vliv masových médií na fungování společnosti a psychologii jedinců. A právě kritickou reflexí vlivu médií na společnost se v určitém smyslu budeme zabývat i v tomto textu, byť nebudeme konstruovat svůj jakkoliv unikátní pohled, nýbrž se pokusíme vyložit myšlenky Friedricha Nietzscheho. Spojení Nietzscheho a médií se může na první pohled zdát přinejmenším neobvyklé. Při hlubším zkoumání je však patrné, že je tato situace dána zejména poměrně striktním zarámováním Nietzscheho díla do oblasti etiky, metafyziky a obecného kritického filozofování (kam spadá politická, společenská, ale právě také velmi málo zmiňovaná mediální reflexe). V tomto zarámování se však přímo Nietzscheho reflexe médií buď vůbec nenachází, nebo bývá vytlačována. Důvodem je velká roztříštěnost mediální reflexe v Nietzscheho díle a také skutečnost, že ji Nietzsche sám tak často neakcentuje. My se však za pomoci kritické obsahové analýzy pokusíme Nietzscheho pohled na (masová) média v souvislosti se společností složit dohromady a vytvořit koherentní teorii. Při obsahové analýze se budeme soustředit na pasáže, které jakýmkoliv způsobem a v jakékoliv souvislosti zmiňují média a také technologie spojené s médii, přičemž relevantní pro nás budou zejména pasáže týkající se spojení médií a společnosti. Do textu se poté pokusíme začlenit i sekundární literaturu, které je ovšem k této tématice velmi poskrovnou. Pouhé pospojování myšlenek by však zřejmě nestačilo a působilo by jaksi genericky nebo vykonstruovaně, proto se pokusíme zasadit Nietzscheho pohled na média do širších souvislostí (ale kvůli velmi limitovanému prostoru ne přispřílíš širokých). Z tohoto důvodu se budeme zabývat Nietzscheho dílem trochu obecněji, což se týká především začátku práce, kde si představíme Nietzscheho rané dílo *Zrození tragédie*, které obsahuje teorii o ideální kultuře a úpadku této kultury. Nietzscheho vize kultury je důležitá, neboť je spolu s Nietzscheho kritikou moderní společnosti propojena s reflexí médií. Všechny tyto tři složky poté vytváří určitý celek a v podstatě finální podobu výše zmíněné teorie, na kterou se budeme zaměřovat.

Když jsme zmínili pojem kultury, je ještě potřeba ujasnit si jednu specifickou skutečnost. Poukazuje na ni Robert E. McGinn (1980:680-681), který uvádí, že Nietzsche ve svých dílech a myšlení pracuje s německým pojmem *Kultur*, který znamená „způsob života“. Nicméně Nietzsche tento význam dále slučuje s jiným, a to s „úrovní lidského pokroku“. Vzniká tak nepřehledná situace, protože je nutná hlubší (často až hermeneutická) analýza sdělení, abychom mohli plně pochopit, jestli má Nietzsche na mysli jeden z významů zvlášť nebo jejich „sloučeninu“. Téma reflexe médií v souvislosti se společností je charakteristické právě slučování obou významů, protože média ve své podstatě ovlivňují jak způsob života, tak úroveň lidského pokroku, a to duševní i materiální. Z tohoto důvodu by nemělo příliš velký význam v této práci analyticky oba významy oddělovat ani u Nietzscheho a jeho reflexe médií.

Ačkoliv je hlavním cílem představit Nietzscheho a jeho dílo i mimo již zmiňované zarámování a nastolit debatu o Nietzscheově vztahu k médiím, stanovíme si pro větší názornost dvě hypotézy. V rámci první hypotézy budeme předpokládat, že Nietzsche ve svém díle reflektoval média ve spojení se společností tak zevrubně, že z toho lze vyvodit jeho obecnou teorii vlivu médií na společnost. Jelikož má taková teorie specifický charakter (můžeme s její pomocí vyvodit, jak masová média ovlivňují moderní společnost), lze ji zařadit do oblasti filozofie médií, což znamená, že i Nietzsche zformuloval svoji specifickou filozofii médií. To bude zároveň naše druhá hypotéza. Na obě hypotézy samozřejmě odpovíme v závěru textu a zároveň také naznačíme, jakým směrem by se měl ubírat výzkum spojnice Nietzscheho a médií.

Nietzschův ideál kultury jako základ pro reflexi médií

Pojem kultury jako jeden ze základních stavebních kamenů Nietzscheova filozofování se vine celým jeho dílem. Jakýsi základ reflexe kultury a společnosti poskytuje Nietzsche v díle *Zrození tragédie*, ve kterém představil ideál kultury založený na řecké kultuře, ale také důvod, proč tento ideál upadl. Podle Nietzscheho se dá řecká kultura rozdělit na dvě navzájem protikladné složky, na apollinství a dionýství. Apollinství představuje sice tvůrčí, ale stále v určitém smyslu umírněnou a racionální, složku kultury. Nietzsche přímo píše, že apollinská tvůrčí osobnost žije v jakémisi zdání skutečnosti (či možná určité inspiraci), ve kterém zažívá šťastné chvílky, ale také strasti. Tato osobnost si však zdání uvědomuje a může z něho kdykoliv vystoupit. Dionýství je, jak již bylo řečeno, protikladem apollinství, tvůrčí osobnost v něm nemá povědomí o umírněnosti nebo racionalitě. Dionýství je tedy charakteristické opojením, ať už požitím nápoje nebo psychickým blouzněním. Člověk v opojení nevnímá realitu, pouze tvůrčí síly, které řídí jeho momentální rozpoložení. Nietzscheovým ideálem, který, jak sám píše, převzal od Řeků, bylo prolínání obou složek. Apollinství a dionýství by se tak měly navzájem doplňovat a neustále mezi sebou soupeřit. Výsledkem by poté byla jakási syntéza obou složek, která by v sobě nesla čistou kreativitu a racionalitu, tedy nelepší prvky apollinství i dionýství (Kellner 2004b:9; Nietzsche 2008:27-34).

Úpadek řecké kultury nastal v souvislosti s příchodem Sokrata a jeho filozofie, která načrtla čistě racionální způsob kreativity. Upřednostnila tak jistý druh apollinství (nikoli však úplně tak, jak nastínil Nietzsche, který tvrdí, že sokratovská kultura není ani jednou ze dvou složek) a zavrhl dionýství, čímž narušila harmonii (Nietzsche 2008:107). Nietzsche při kritice Sokrata poukazuje na jeho slavnou sentenci: „Vím, že nic nevím.“ Právě touto ideou a teorií Sokrates odvrhl instinkt a přisoudil racionalitě nadvládu a narušil řeckou rovnováhu (Nietzsche 2008:116-117). Důsledkem toho se vytratil z kultury mýtus, což vyvolalo odliv kreativity v oblastech poezie a hudby, které mýtus přímo zprostředkovávaly. Hudba se stala pouhým mechanickým kopírováním událostí nebo jevů a přestala vyjadřovat nehmaterelné věci – hodnoty (v Nietzscheových slovech obecnosti a pravdy nezávislé na čase) a hlavně pocity. Hudba tak přestala být hodnotou samou

o sobě a musela se začít těmto jevům přizpůsobovat (Nietzsche 2008:147-149). Tato racionalizace pronikla přirozeně i do moderního světa, kde se ze sokratovství zrodil člověk, jenž chce pouze poznávat a pracovat ve jménu vědy, nikoli být kreativním. Člověk, který by chtěl žít jinak, vitalisticky, je poté považován doslova za nezvyklou existenční formu (Nietzsche 2008:153-155). Sokrates se tedy pro Nietzscheho stal symbolem společenského úpadku, a to prostřednictvím slábnoucí role a původního významu kultury. V důsledku úpadku společnosti jako celku trpí ale také jedinci ve společnosti, kteří nežijí, ale pouze přežívají, protože se z nich stávají racionálně kalkulující a nekreativní stroje (Kellner 2004b:8). Či jinými slovy Josepha Vincenza (1992:166) se sokratovská doba pro Nietzscheho stala symbolem smrti klasické řecké tragédie jako ztělesnění kulturního ideálu a zároveň vystrnadění transcendentní složky lidského života.¹

Je jasné, že na první pohled je Nietzscheho reflexe kultury velmi abstraktní, a tudíž těžko zachytitelná v praxi. Navíc symbolické připodobňování takto „nastavených“ jedinců k Sokratovi a jeho filozofii je zřejmě spíše výrazem dobové německé filologie, než Nietzscheův vlastní pohled (Vincenzo 1992:165). Nicméně z tohoto rozvažování nad kulturou a společností lze vyvodit velmi důležitý důsledek. Když totiž Nietzsche mluví o kulturním ideálu jako o syntéze dionýstvy a apollinství říká tím, že obě složky se nejenom doplňují, ale také podmiňují. Dionýský duch potřebuje apollinskou racionalitu, aby mohl manifestovat svoji kreativitu, a apollinský duch vyžaduje dionýskou kreativitu, aby měl nad čím rozvažovat. A právě ona manifestace je pro nás klíčová, neboť značí, že je zapotřebí médium k tomu, abychom mohli kulturu a její obsah zřít, reflektovat a myšlenkově zpracovat. Jestliže poté na kulturu budeme nahlížet z hlediska její základní funkce spočívající v začleňování jedinců do společnosti, pak je jasné, že bude vždy nutné nějaké médium, aby se kultura k jedincům dostala.² Řecká tragédie tedy potřebuje divadlo, aby jí lidé ve společnosti mohli vidět a aby skrze tragédii a divadlo mohli cítit společenskou sounáležitost. Médium tedy hraje roli nejenom zprostředkovatele, ale také přímé součásti společnosti (Stiegler 2009:128). Společnost je tudíž ovlivňována tím, jaký má kultura obsah a také formu, přičemž Nietzsche je přesvědčen, že obsah kultury ustupuje formě. Tento ústup souvisí s technologickým pokrokem, který způsobuje, že některá média zastarávají a inovují se nebo vznikají úplně nová. Nová média mají poté přirozeně jiné charakteristiky než ta stará. Pro Nietzscheho je hlavní určující charakteristikou nových médií jejich dosah, pomocí něhož telegraf nebo masově vydávané noviny mohou oslovit velké množství lidí a nabídnout jim obrovské penzum různorodých informací. To ovšem

1) *I proto později Nietzsche slavně píše, že je Bůh mrtev.*

2) *Nietzsche tuto funkci kultury bere jako klíčovou, protože silná kultura vede jedince ke kreativnímu individualismu, přičemž tyto individuálně založení jedinci poté zpětně kulturu podporují a obohacují. Naopak slabá a fragmentovaná kultura vychovává průměrné a méně kreativní jedince, kteří nejsou schopni uspokojivě tvořit (Kellner 2004a:3).*

znamená, že člověk přijímá i informace, které nejsou přímo spojeny s prostředím, ve kterém žije (tedy poměrně jasně definovanými kulturními charakteristikami). Tím je modifikována zmíněná základní úloha kultury a začlenění jednotlivců do společnosti neprobíhá na základě (kvality) obsahu, ale formy (kvantity a rychlosti) (Stiegler 2009:127,129). Tímto vlivem nových médií a technologií se však podle Nietzscheho (2005a:378) nikdo nezabývá a je otázkou, zda jej vůbec jsme schopni do důsledku domyslet: „*Postuláty věku mechanizace*. – Tisk, stroj, železnice, telegraf jsou postuláty, jejichž tisícileté závěry si ještě nikdo nedovolil načrtnout.“ My se v další kapitole podíváme, jak se tyto závěry pokusil načrtnout Nietzsche.

Vliv nových médií a technologií na společnost

Ačkoliv jsme nepřímo v předešlých řádcích definovali, co pro Nietzscheho znamená pojem „nová média“ a „technologie“, nebude na škodu, když si přímo řekneme, že dále budeme pracovat v podstatě pouze výhradně tiskem jako jediným masovým médiem v Nietzscheově době a telegrafem jako technologií, která byla pro tisk velmi významná. O tisku se Nietzsche (2008:173; 2005b:10,59) nevyjadřuje příliš lichotivě, protože mu vadí žurnalistický styl novin, který všechny problémy příliš zjednodušuje. Žurnalisté jsou pro něj tudíž „papíroví otroci dne“, protože chrlí co nejvíce článků za co nejkratší dobu, aniž by danou problematiku dostatečně reflektovali. Součástí žurnalistiky je poté také špatná stylistika, která je stejnorodá, neoriginální a navíc plná chyb (pracuje zde zejména s němčinou a německými médii). Tato „lehká elegance“ (jak ironicky a jízlivě Nietzsche poznamenává), s níž žurnalista píše a nahlíží na věci, poté negativně a hluboce ovlivňuje celou společnost. Tento vliv je dalekosáhlý, neboť noviny mají široké pole působnosti, takže mohou ovlivnit společnost daleko více a snáze než kdykoliv předtím. To je podle Nietzscheho vidět také na vzdělání a vědě jako součástech společnosti, které by teoreticky měly být určitou protiváhou žurnalistice, ale situace je spíše opačná, protože učitelé i vědci jsou nuceni se mu přizpůsobovat. Nietzsche jako příklad uvádí situaci, kdy se učitel snaží žákům komplexně přiblížit složitou problematiku helénské doby. Tato snaha je ovšem marná, neboť si po skončení hodiny žáci vezmou ke čtení noviny nebo populárně napsané romány, aby se složitým tématům vyhnuli (White 2006:221). Učitelé jsou tak přizpůsobují žurnalistickým návykům u žáků, aby jim bylo rozumět. Bráno do důsledku jsou pak učenci (a vzdělanci obecně) podle Nietzscheho důsledně průměrní a jakýkoliv pokus o individuální prosazení na základě geniality ducha je nemožný, neboť jsou všechny zárodky geniality okamžitě systematicky udupávány. Systém vzdělání se poté pod tíhou zjednodušování soustředí zejména na užitečnost a na kvantitu, nikoli na originalitu, tvořivost a kvalitu. Moderní vzdělanci jsou tudíž vychováni tak, aby byli co nejdříve užiteční, což z nich dělá zchytralé a přemoudřelé žvanily o státu, církvi a umění, nikoli svobodné učence, jak by tomu mělo podle Nietzscheho být. I věda a bádání se tudíž podřizují žurnalistické popularizaci místo toho, aby byly nezávislé (Nietzsche 2005b:120-121,140).

Výsledkem vlivu žurnalismu tudíž podle Nietzscheho není pouhá „vulgarizace“ jazyka, ztenčování slovní zásoby, problémy při sebevyjádření nebo menší znalosti. Jednoduchý jazyk novin totiž nenutí člověka kriticky hodnotit to, co čte, což přímo ovlivňuje jeho schopnost myslet a také styl jeho myšlení. Takto jsou systematicky oslabovány dispozice lidí číst a pochopit složitější sdělení. Mike Sandbothe (2005:92-93) v tomto ohledu tvrdí, že právě to byl jeden z hlavních důvodů, proč Nietzsche začal psát svoje knihy v aforismech.³ Nedílnou součástí čtení aforismu je totiž také jeho výklad, což vyžaduje přemítání nad významem a větší míru soustředěnosti. Navíc složitost umožňuje, jak sám Nietzsche (2001:232) píše, autorovi „vpustit“ jen ty čtenáře, které opravdu vpustit chce. V *Ecce homo* se proto Nietzsche (1993:81,92) vyjadřuje v tom smyslu, že aforismy jsou formami věčnosti, skrze něž chce v deseti větách vyjádřit to, co jiní vyjadřují v celé knize nebo ani v celé knize nedokážou vyjádřit. Důraz na hluboký obsah děl vyjadřuje Nietzsche (2001:140) také jinde, a sice v díle *Radostná věda*, kde se v jednom z aforismů ptá: „*Knihy*. – Co záleží na knize, která nás ani nepřenese přes všechny knihy?“ Podle Nietzscheho (2002:14; 2003:142) je však myšlení postavené na žurnalismu tak zakořeněno, že pro moderního člověka zůstanou jeho knihy a spisy nečitelné ještě dlouhou dobu. A pokud se nastolený trend velkého vlivu žurnalismu nepřehodnotí a proběhne-li ještě jedno století novin, pak budou všechna slova páchnout, jak si v jedné poznámce Nietzsche zapsal (Sandbothe 2005:92). Tato Nietzscheho kritika je samozřejmě příliš přehnaná, protože jak v jeho době, tak dnes můžeme najít vynikající myslitele, kteří rozhodně měli a mají vyvinutý smysl pro kritické myšlení. Stejně tak si dnes můžeme vybrat ze široké škály literatury, která by nejspíše Nietzscheho nároky splňovala. Nicméně pokud se na celou problematiku podíváme ze široka, pak zjistíme, že Nietzsche popisuje stejný trend jako například Neil Postman (1999:92-94), který tvrdí, že příchod televize znamenal narušení kritického systematického přemýšlení. Stačí, abychom si u Postmana namísto televize dosadili Nietzscheho žurnalismus, a máme v podstatě ekvivalentní kritiku. Ačkoliv je tedy Nietzsche ve své kritice až příliš upjatý, nijak to jeho teorii nesnižuje.

Zastavme se nyní ještě na chvíli u oslabování kritického myšlení (a myšlení vůbec) vlivem žurnalismu. Nietzsche si totiž v souvislosti s těmito skutečnostmi všiml určitého jevu dávno před tím, než byl ve 20. století popsán (zejména v souvislosti s televizním vysíláním). Tímto jevem je *agenda setting*, tedy nastolování témat, o kterých se poté ve společnosti mluví. Nietzsche (2005a:287) si totiž stěžuje, že noviny v jeho době

3) Například podle Friedricha Kittlera (1999:200-201) bylo však hlavním důvodem přechodu na aforismy zdraví (potiže se zrakem), kvůli kterému nemohl Nietzsche příliš dlouze číst, psát a soustředit se. Nemožnost dlouhého psaní Nietzsche vyřešil tím, že si pořídil psací stroj, který byl v jeho době stále ještě poměrně velkou raritou. Neschopnost soustředit se delší dobu poté mírnil právě za pomoci aforismů (či telegrafického stylu, jak píše Kittler), které mu umožňovaly vyjádřit se o složitých problémech v minimalizované formě.

akcentují pouze nevýznamné a každodenní události, namísto významných politických událostí, které jsou odsunovány jako nezajímavé. Otázkou tak podle něj zůstává, jak můžeme tisku, jenž má takovou politiku informovanosti založenou na šokování a ohlušování, vůbec přiřkládát nějakou důležitost. Nietzsche (2005a:164) dále upozorňuje na jedno nebezpečí, které je s *agenda setting* spojeno. Noviny podle něj sice umožňují vyjádřit názor toho, kdo do nich přispívá, ale dotyčný poté cítí malou zodpovědnost vůči tomu, co napsal. To zároveň umožňuje, aby dotyčný někdy účelově svůj názor nevyjadřoval, například ve prospěch politické strany, se kterou sympatizuje. Mimo morálního provinění, které pro svědomí není takovou zátěží, však vzniká nebezpečí zneužitelnosti takového chování. Pokud se totiž stane z toho, že novinář napíše účelově o řádku méně nebo více, pravidelný jev, hrozí, že takový novinář ztratí veškeré zábrany. Každý, kdo podle Nietzscheho má dostatek peněz a vlivu, může této ztráty zábran využít a proměnit jakýkoliv názor ve veřejné mínění. Jinými slovy Nietzsche varuje před zneužíváním *agenda setting* k účelovému prosazování témat ve společnosti a před možností vnucování stanovisek ze strany masových médií. Zároveň s tím oslabují média, která jsou pro Nietzscheho tradiční a která tradičně nastolovala ve společnosti témata k přemýšlení. Divadlo se tedy coby nejstarší a nejpřirozenější nástroj morální výchovy doslova hází do starého haraburdí jako dávno překonaná vzdělanost (Nietzsche 2008:193). Samotné umění pokleslo na stupeň pouhé zábavnosti a psaní poté kleslo do obrovské povrchnosti (Nietzsche 2008:207).

Přestože Nietzsche technologický pokrok jako takový bral více neutrálně než pokrok v médiích, jak uvádí McGinn (1980:690), viní některé nové vynálezy, zejména pak telegraf a psací stroj, z toho, že umožnily prosazení žurnalismu a masového tisku. Psací stroj podle Nietzscheho přímo vybízí člověka k tomu, aby se vyjadřoval ve stylu žurnalismu. Mechanické psaní je totiž rychlejší a snazší, což lidem dovoluje napsat za stejný časový úsek větší množství textu, který se dá navíc snadněji opravovat (Kittler 1999:187,200). Telegraf poté „zásobuje“ noviny v podstatě nekonečným přívalem informací, což znamená, že se hlavním motivem moderního člověka stává co nejrychlejší zpracování a posouzení informací, jež se k němu dostávají skrze noviny nebo telegraf, aby z nich měl co největší užitek (Nietzsche 2005b:249). Telegraf se tak (skrze noviny) významně podílí na skutečnosti, že je člověk v moderní době vždy uspěchaný, myslí „s hodinkami v ruce“ a žije jako by mohl každou chvíli něco zmeškat. Člověk tedy radši něco dělá, než aby nedělal nic, což má podle Nietzscheho negativní dopad na individualitu. To se nejvíce projevuje u mladých lidí, kteří ztratili reálnou možnost sebeurčení, neboť jim sice nechybí charakter, nadání ani píle, ale jsou uspěchaně tlačeni moderní dobou do určitého směru (souboru povinností), který si sami nevybrali. Je tedy velkou chybou, že mladí lidé nemají čas a není jim ani dovoleno, aby si sami přirozeně vybrali svůj směr (Nietzsche 2004:112-113). Život se tedy jednoduše stal honbou za ziskem, čímž každý vydává svého ducha až do úplného vyčerpání, protože se musí při svém snažení neustále přetvařovat a někoho přelstít a předhánět. Takto se největší ctností stalo udělat něco za kratší dobu než ten druhý. Potěšení ze společnosti a umění si tak dopřávají

pouze „umoření a upracování otroci“ (Nietzsche 2001:172-173). Pokud poté přihlédneme k moderní industrializaci, technologie a stroje z člověka vytváří v podstatě živý nástroj na jedno použití, neboť ovládní většiny strojů nevyžaduje prakticky žádné schopnosti nebo učení. Zároveň masové zavádění strojů člověka depersonalizuje a obírá jej o jeho individualitu (McGinn 1980:683). Technologický pokrok tak zavádí zcela nové způsoby, jak lidé informace přijímají, a redefinují jejich vztah k životu a realitě (White 2009:220).

S tím samozřejmě souvisí také výše uvedená změna začleňování jedinců do společnosti skrze kulturu. Kvůli úspěchanosti a přemíře informací se společenská absorpce jedinců zrychluje a důsledkem toho jsou jedinci začleňováni do společnosti povrchně, takže mnohdy nejsou zcela srozuměni s tím, co to znamená být členem dané společnosti. Z druhé strany jsou kvůli všem výše popsaným důvodům oslabeny i schopnosti jedinců nejenom pochopit a přijmout dané společenské a kulturní skutečnosti, ale také v podstatě jakoukoliv informaci. Jedinci tak informace z masových médií přijímají za své jen velmi těžko, neboť než tak učiní, objeví se nové. Tím v myslích lidí vzniká informační chaos (Stiegler 2009:130-132).⁴ Podle Nietzscheho (1980:28) tudíž člověk již automaticky bere za svou úlohu jakéhosi pozorovatele událostí, který informace o těchto událostech nezpracovává, ale využívá je. Jakmile je informace využita, je k ničemu, proto média musí v rychlém sledu servírovat další a další informace. Tato rychlá cirkulace poté brání zpracování informací tak, aby měly nějaký trvalejší kulturní význam. Kultura tak jako něco trvalého vlivem masových médií a technologie ztrácí svoji sociální nehmátnou hodnotu, která spočívá v poskytování smyslu života členům společnosti prostřednictvím umožnění jejich seberealizace (Landgraf 2005:34-35). Všechny tyto mediální a technologické vlivy mají samozřejmě velmi hluboký dopad a podle Nietzscheho vytváří specifický typ společnosti, jímž se nyní budeme krátce zabývat.

Moderní masová společnost jako výsledek vlivu masových médií na společnost

V důsledku pronikání žurnalistiky do myšlení jedinců i tradičních institucí, úspěchanosti a nedostatečného začleňování jedinců do společnosti vzniká podle Nietzscheho specifický typ společenského uspořádání – moderní masová společnost. Základní charakteristikou této společnosti je sklon jejích členů k nihilismu, který je výsledkem působení všech tří elementů. Nihilismus totiž nastává v důsledku životní nejistoty a duševní zmatenosti jednotlivců ve společnosti, přičemž masová společnost již není společností v pravém slova smyslu, ale pouze masou nebo shlukem jedinců (Stiegler 2009:125,133). Tento stav však podle Nietzscheho není ničím příliš novým, protože se podobná situace stala již v antice,

4) Příkladem může být výzkum Ignacia Ramoneta, který uvádí například Thomas Hylland Eriksen (2001:71). Podle Ramoneta se za posledních 30 let vyprodukovalo tolik informací jako předtím za 5000 let a jeden výtisk nedělních New York Times obsahuje více informací, než kolik kultivovaný člověk 18. století vstřebal za celý život.

kde rozvinuté společnosti díky svému opuštění kočovného života, expanzi, rozvíjejícím se technologiím a slabé kulturní absorpci také začaly podléhat pesimismu. V rámci tohoto pesimismu pak v těchto společnostech vyvstala otázka, co je vlastně smyslem života. Nicméně na rozdíl od masových společností si například Řekové byli vědomi, že jako smysl života nelze brát technologický rozvoj nebo jiné čistě materiální cíle. Věděli, že pokud nebude existovat kulturní a duchovní princip, bude ve společnosti vždy existovat pesimismus, který by se mohl zvrhnout v nihilismus a faktický zánik společnosti. Čelili tedy tomuto pesimismu větším důrazem na duchovno a kulturu, čímž vznikla pro Nietzscheho tak důležitá řecká filozofie a tragédie (Wilkerson 2006:70-74). Ovšem Řekové nemuseli čelit fenoménu masových médií, proto je situace v masových společnostech naprosto rozdílná. Díky médiím s takovou působností, která je založená na žurnalistice, se masovost stala hlavním stavebním kamenem společnosti. Co je masové, je podle Nietzscheho (2003:136) pro chod společnosti rozhodující a určující. Díky tomu jsou lidé náchylnější k manipulaci a celkově si vystavují idoly, jež idoly ve skutečnosti nejsou, neboť potřebují určitý pojící prvek namísto kultury. Nietzsche (2002:131) poté celou situaci kriticky ukazuje na německé společnosti:

„[...] že v dnešním Německu sklízí úspěch *každý* druh švindlířského duchovníčení, souvisí s nepopíratelným a doslova hmatatelným *zpusnutím* německého ducha, jehož příčinu bych hledal v příliš výhradní konzumaci novin, politiky, piva a wagnerovské hudby, plus v tom, co je předpokladem této diety: předně nacionální usklípnutost a ješitnost, silný, ale úzký princip ‚Deutschland, Deutschland über alles‘, dále však paralysis agitans ‚moderních idejí‘ [...]“

Nietzsche tedy všemi myšlenkovými systémy, které měly pouze náznak charakteru moderních ideologií, opovrhoval, neboť jsou to podle něj iluze suplující sjednocující úlohu kultury. Moderní stát, který ideologie nutně využívá, pak Nietzsche nazývá studenou nestvůrou a staví jej do kontrastu s tradiční společností. Podle něj je moderní stát umělým produktem doby a ve srovnání s tradiční společností, která si svoje hodnoty vytvořila postupem doby, tedy přirozenou cestou, působí svým vytvářením masových hodnot špatně a nepřirozeně. Navíc je Nietzsche přesvědčen, že moderní masový stát jde ruku v ruce s moderní masovou politikou, která v sobě opět skrývá nebezpečí manipulace s masami lidí (Kellner 2004a:6; Kellner 2004b:30-31; Nietzsche 1995:42-43). V *Radostné vědě* Nietzsche (2001:219-220) také v tomto ohledu uvádí metaforu s divadlem jako kritiku unifikace, kterou s sebou masová společnost přináší:

„V divadle je člověk poctivý jen jako masa; jako jednotlivec lže, obelhává se. Necháváme sebe samé doma, když jdeme do divadla, vzdáváme se práva na vlastní jazyk a volbu, zříkáme se svého vkusu, dokonce i statečnosti, kterou ve svých vlastních čtyřech stěnách máme a užíváme vůči bohu a člověku. Do

divadla si nikdo nepřináší nejjemnější smysly svého umění, ani umělec, který pro divadlo pracuje: tady jsme lidem, publikem, stádem, ženou, farizejem, hlásujícím dobyt看em, demokratem, bližním, spolučlověkem, tady podléhá ještě i nejosobnější svědomí nivelizujícímu kouzlu ‚velkého počtu‘, tady působí hloupost jako nakažlivá neřest, tady vládne ‚soused‘, tady se *stáváme* sousedy [...]“

Nietzsche proto ve své rané tvorbě a myšlení hledal cestu, jak z masové společnosti a jejího žurnalisticko-technologického unifikačního vlivu pryč. Řešením pro něj bylo navrátit se zpět k řecké kulturní harmonii, tedy vyzdvihovat kulturu jako nejdůležitější a nejn hodnotnější prvek společnosti. Proto v raných dílech optimisticky věřil, že německá společnost neztratila smysl pro pravou kulturu a umění a že je schopna v tomto ohledu obnovit dionýství skrze hudbu (Nietzsche 2008:207). Výběr hudby u Nietzscheho samozřejmě není náhodný, neboť byl velkým obdivovatelem tvorby Richarda Wagnera, do něhož ohledně obnovy antické kulturní harmonie vkládal velké naděje. Ve filozofii a obecně literární tvorbě pak podobné naděje Nietzsche vkládal do Arthura Schopenhauera, jenž podle Nietzscheových slov také prozřel a byl schopen umělecky a společensky rozlišovat mezi apollinstvím a dionýstvím (Nietzsche 2008:136). Do jaké míry byly osobní kvality Wagnera a Schopenhauera pro Nietzscheho důležité, lze dokumentovat i na prostoru, který jim ve svém raném díle věnoval. O každém z autorů totiž napsal jednu velmi zevrubnou analýzu ve svých *Nečasových úvahách*, kde se dokonce o Schopenhauerovi vyjadřuje jako o svém mentorovi (Nietzsche 2005b:161). I Nietzsche však po nějaké době podlehl pesimismu a nihilismu, který sám definoval, a ztratil v tyto postavy veškerou důvěru. Přestože mu zůstala vize nápravy společnosti skrze kulturu, sám věděl, že tento plán není v praxi uskutečnitelný, protože hodnoty založené na žurnalismu a úspěchosti jsou již příliš zakořeněny. Jak píše Edgar Landgraf (2005:39-40) Nietzsche byl chycen do jakéhosi ideálu archaické a premoderní společnosti. A místo toho, aby se pokoušel o vlastní definici moderní společnosti, nostalgicky vyzdvihoval řeckou společnost a vymezoval ji vůči té moderní.

Závěr – lze mluvit o filozofii médií?

Pokud bychom nějakým způsobem měli shrnout předešlé stránky a Nietzscheův pohled na masová média, pak by nám při velké zjednodušení stačilo zřejmě jedno slovo – kritika. Nietzsche je vůči masovým médiím snad až příliš kritický a jednostranně zaměřený, když v podstatě výhradně vidí pouze negativa a žádná pozitiva. Nicméně to neplatí pro média jako taková, která Nietzsche považuje za nedílnou a významnou součást společnosti. Je tedy jasné, že můžeme v rámci Nietzscheovy teorie vlivu médií na společnost rozlišit klasická média (zejména divadlo, hudbu a knihy) a masová média (tisk). Zatímco klasická média slouží pro budování a manifestaci kultury jako mechanismu pro začleňování jedinců do společnosti (Nietzsche jejich vliv tedy vidí pozitivně), masová média tento mechanismus narušují (a mají tedy negativní vliv). Tisk za pomoci telegrafu a psacího stroje

(kterého si ale Nietzsche považoval) dokáže na jedince ve společnosti doslova chrlit nepočítaně informací za krátkou dobu. Tím nejenom u recipientů vzniká obrovský duševní zmatek, protože než jednu informaci zpracují, přijde druhá, ale také se zjednodušuje myšlení jedinců, protože na ně informace nekladou žádné nároky. Čtení novin tak podle Nietzscheho nenutí lidi, aby kriticky rozmýšleli nad tím, co čtou, což oslabuje celkové kritické myšlení. Nietzsche si navíc všiml v souvislosti se skutečností, že noviny mohou jako masové médium ovlivnit velký počet recipientů najednou, specifického jevu, který byl popsán až ve 20. století, jímž je agenda setting. Spolu s oslabenou kritickou reflexí recipientů to znamená, že noviny mohou v podstatě účelově vyzdvihávat nebo upozadovat určité záležitosti a kdykoliv účelově nastolit jakékoliv téma. Proti žurnalismu by teoreticky měla být protiváhou akademická sféra a celkově instituce zajišťující vzdělání, nicméně podle Nietzscheho žurnalismu proniká i tam, a to zejména přes žáky. Žákům se poté musí přizpůsobovat i učitelé, čímž žurnalismus proniká ještě dále a vzniká tak spirála, jejímž vyústěním je zjednodušování celého vzdělávacího procesu, který má navíc vychovávat užitečné, nikoli kreativní jedince. To přispívá k úspěchanosti jako dalšímu výsledků vlivu masových médií a nových technologií na společnost. V důsledku úspěchanosti se lidé vždy snaží informace využít ve svůj prospěch, namísto toho, aby se je pokusili zpracovat a rozvažovat nad nimi. Tím však informace a také lidské konání ztrácí svůj kulturní význam ve smyslu trvalosti, což dále velmi znesnadňuje absorpci jedinců do společnosti. Oslabuje se tím ovšem také určitá jistota a individualita u jedinců, kteří tím ztrácejí i možnost seberealizace v rámci společnosti. Tím vzniká nihilismus, který je charakteristický pro moderní masovou společnost, kterou Nietzsche označuje jako přímý produkt vlivu masových médií na klasickou společnost. V masové společnosti je poté kultura nahrazována ideologiemi, které mají masu neboli shluk jednotlivců držet pohromadě.

Z toho shrnutí Nietzscheho uvažování nad médii lze celkem jasně kladně odpovědět na první hypotézu, což znamená, že Nietzsche vypracoval teorii vlivu médií na společnost. Tento vliv je velmi hluboký a systematický, navíc se Nietzschemu povedlo vyvodit velké množství jevů spojených s masovými médii, které můžeme pozorovat i dnes. Jeho teorie tak vůbec neztratila na relevanci, protože ať už dosadíme za tisk jakékoliv jiné masové médium dneška, kritika a charakterizace bude platit stále. Tomu odpovídá i skutečnost, že již zmiňovaný Postman vypracoval v podstatě stejnou kritiku a teorii vlivu jako Nietzsche s tím rozdílem, že posuzuje vliv televize. To vše by znamenalo, že můžeme kladně odpovědět také na druhou hypotézu a zobecnit všechny Nietzscheovy postřehy na specifickou filozofii médií. Nicméně je otázkou, zda je to postup zcela korektní, protože není jasné, zda Nietzsche sám reflektoval skutečnost, že vytvořil takto obecný myšlenkový systém týkající se médií. Navíc se může objevit námitka, že skládat Nietzscheovu filozofii médií z velmi roztroušených myšlenek a postřehů, je přinejmenším velmi diskutabilní. Z těchto důvodů ponecháváme druhou hypotézu spíše otevřenou pro další bádání

a texty, přičemž výzkum by si zasloužilo také propojení Nietzscheovy teorie mediálního vlivu s mediální teorií 20. století a současnosti.

Každopádně Friedricha Nietzscheho můžeme považovat za jednoho z jakýchsi předchůdců myslitelů, kteří se snažili a snaží popisovat vliv masových médií na společnost. Pokud bychom šli ještě dále, tak podle Douglase Kellnera (2004a:1) nebo Barbary Stiegler (2009:125) bychom jej mohli považovat dokonce za vůbec prvního myslitele, který se explicitně snažil zabývat vlivem masových médií na společnost. Jeho kritický pohled navíc naznačuje, že bychom se měli mít na pozoru před mocí masových médií, která může být poměrně snadno zneužita, například k legitimizaci totalitarismu.

Literatura

- ERIKSEN, T. H. 2001. *Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age*. London: Pluto Press.
- KELLNER, D. 2004a: Nietzsche's Critique of Mass Culture. Přístupné na: <<http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/nietzschescritiquemassculture.pdf>>, stáhnuto: 5. 4. 2010.
- KELLNER, Douglas (2004b): *Modernity and Its Discontents: Nietzsche's Critique*. Přístupné na: <<http://www.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/modernityanditsdiscontents.pdf>>, stáhnuto: 6. 4. 2010.
- KITTLER, F. 1999. *Gramophone, Film, Typewriter*. Stanford: Stanford University Press.
- LANDGRAF, E. 2005. The Disintegration of Modern Culture: Nietzsche and the Information Age. *Comparative Literature*. 57(1):25-44.
- MCGINN, R. E. 1980. Nietzsche on Technology. *Journal of the History of Ideas*. 471(4):679-691.
- NIETZSCHE, F. 2008. *Zrození tragédie*. Praha: Vyšehrad.
- NIETZSCHE, F. 2005a. *Human, All Too Human*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIETZSCHE, F. 2005b. *Nečasové úvahy*. Praha: Oikoymenh.
- NIETZSCHE, F. 2004. *Ranní červánky*. Praha: Aurora.
- NIETZSCHE, F. 2003. *Mimo dobro a zlo*. Praha: Aurora.
- NIETZSCHE, F. 2002. *Genealogie morálky*. Praha: Aurora.
- NIETZSCHE, F. 2001. *Radostná věda*. Praha: Aurora.
- NIETZSCHE, F. 1995. *Tak pravil Zarathustra*. Olomouc: Votobia.
- NIETZSCHE, F. 1993. *Ecce homo*. Praha: Naše vojsko.
- NIETZSCHE, F. 1980. *On the Advantage and Disadvantage of History for Life*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- POSTMAN, N. 1999. *Ubavit se k smrti*. Praha: Mladá fronta.
- SANDBOTHE, M. 2005. *Pragmatic Media Philosophy*. Přístupné na: <<http://www.sandbothe.net/pmp.pdf>>, stáhnuto: 6. 4. 2010.
- STIEGLER, B. 2009. On the Future of Our Incorporations: Nietzsche, Media, Events. *Discourse*. 31(1-2):124-139.
- VINCENZO, J. 1992. Socrates and Rhetoric: The Problem of Nietzsche's Socrates. *Philosophy and Rhetoric*. 25(2):162-182.
- WILKERSON, D. 2006. Nietzsche and the Greeks. London: Continuum.
- WHITE, D. 2006. The Informatic Will to Power. *International Journal of the Humanities*. 3(7):219-230.